

Туголбаева Д.М.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ИНВЕТОРЛОРДУН УКУКТАРЫН
КОРГОО БОЮНЧА АКТУАЛДУУ МАСЕЛЕЛЕР

Туголбаева Д.М.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ИНВЕТОРОВ
В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

D. Tugolbaeva

CURRENT ISSUES OF PROTECTING INVESTORS'
RIGHTS IN KYRGYZ REPUBLIC

УДК: 34+338(575.2)

Бул макалада Кыргыз Республикасындагы инвесторлордун укуктарын коргоонун мыйзамдык базасы каралып, автор инвесторлордун укуктарын коргоо жаатындагы сегиз коркунучту, алардын пайда болуу себептерин аныктайт жана аларды жоюу боюнча бир катар сунуштар берилген. Мамлекет түздөн-түз таасирди колдонуу менен факторлордун өнүгүшүн камсыз кылууга жана ошону менен инвестициялык активдүүлүктүн тобокелдиктерин азайтууга, мисалы, бюджеттик каржылоонун эсебинен жогорку билим берүү системасында жогорку квалификациялуу кадрларды даярдоо аркылуу эмгек потенциалын жаакшыртууга же алгач кластерлерди түзүүгө демилге көтөрүүгө жөндөмдүү, жаны технологияны жана продукциянын түрлөрүн иштеп чыгууга багытталган. Кеп сандаган келишимдерге кол коюлгандыгына карабастан, экономиканын приоритеттүү тармактарына чет өлкөлүк капиталдын олуттуу агымы али жок. Буга жарым-жартылай өлкөдөгү мыйзамдык базанын, салык жана бажы режиминин белгисиздиги, ошондой эле өлкөнүн экономикасынын инфраструктурасынын чектелгендиги себеп болгон. Бирок бул көбүнчө рынок экономикасына өтүү мезгилинде экономиканы, өзгөчө приоритеттүү секторлорду калыптандыруу үчүн объективдүү шарттарга адекваттуу, чет өлкөлүк инвестицияларды тартуунун жана пайдалануунун жаакшы иштелип чыккан мамлекеттик механизмдин жоктугу менен шартталган.

Негизги сөздөр: инвестициялар, мыйзамдар, инвесторлордун укуктары, инвесторлордун укуктарын коргоо, коркунуч, себептер, бюджеттик каржылоо, кластерлерди түзүү, квалификациялуу кадрлар, инвестициялык активдүүлүк.

В данной статье исследованы законодательно-правовые основы защиты прав инвесторов в Кыргызской Республике, автором выделены восемь угроз в области защиты прав инвесторов, причины их появления и даны некоторые рекомендации по их преодолению. Государство способно, применяя прямое воздействие, обеспечивать развитие факторов и тем самым снижать риски инвестиционной деятельности, например, улучшать трудовой потенциал посредством подготовки высококвалифицированных кадров в системе высшего образования за счет бюджетного финансирования или инициировать создание кластеров, изначально ориентированных на разработку новых технологий, видов продукции. Несмотря на подписание большого количества соглашений, существенного притока иностранного капитала в приоритетные отрасли экономики до сих пор нет. Причиной тому отчасти была неопределенность правовой базы, налогового и таможенного режимов в стране, а также ограниченность инфраструктуры экономики страны. Но это во многом связано с отсутствием хорошо разработанного государственного ме-

ханизма привлечения и использования иностранных инвестиций, адекватного объективным условиям формирования экономики, особенно приоритетных отраслей, в период перехода к рынку.

Ключевые слова: инвестиции, законодательство, права инвесторов, защита прав инвесторов, угроза, причины, бюджетное финансирование, создание кластеров, квалифицированный персонал, инвестиционная деятельность.

This article examines the legislative framework for protecting the rights of investors in the Kyrgyz Republic, the author identifies eight threats in the field of protecting the rights of investors, the reasons for their occurrence and gives some recommendations for overcoming them. The state is able, using direct influence, to ensure the development of factors and thereby reduce the risks of investment activity, for example, improve labor potential by training highly qualified personnel in the higher education system through budget funding or initiate the creation of clusters initially focused on the development of new technologies and types of products. Despite the signing of a large number of agreements, there is still no significant influx of foreign capital into priority sectors of the economy. The reason for this was partly the uncertainty of the legal framework, tax and customs regimes in the country, as well as the limited infrastructure of the country's economy. But this is largely due to the lack of a well-developed state mechanism for attracting and using foreign investment, adequate to the objective conditions for the formation of the economy, especially priority sectors, during the transition to a market economy.

Key words: investments, legislation, investor rights, protection of investor rights, threat, reasons, budget financing, creation of clusters, qualified personnel, investment activities.

Чет элдик капиталды тартуу зарылчылыгы көптөгөн өлкөлөрдүн, өзгөчө өткөөл экономикасы бар өлкөлөрдүн экономикалык программаларынын жалпы өзгөчөлүгү болуп саналат. Кыргыз Республикасы да ошондой мамлекеттердин бири. Кыргызстанда ички булактардан инвестициялык ресурстардын олуттуу жетишсиздигинен улам улуттук экономиканын көтөрүлүшүндө тышкы каржылоого, чет элдик инвестицияларга жана кредиттерге олуттуу орун берилген.

Бир нече жылдардан бери Кыргыз Республикасында ДСУнун эрежелерин так аткаруу, эл аралык инвестициялык макулдашууларга катышуу жана басмырлоосуз жана либералдык инвестициялык мыйзамдарды кабыл алуу аркылуу инвестициялык ишмердүүлүк үчүн эң ыңгайлуу улуттук режим түзүлгөн.

Бизнес чөйрөнү жана инвестициялык климатты

жакшыртуу боюнча мамлекет менен бизнестин натыйжалуу диалогун камсыз кылуу максатында 2010-жылдын 5-августунда Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Бизнести өнүктүрүү жана инвестициялоо боюнча Кеңеш түзүлүп, Бизнести өнүктүрүү жана инвестициялоо жөнүндө жобо кабыл алынган. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Кеңеш бекитилди.

Кыргыз Республикасында инвестициялык ишти жөнгө салуучу төмөнкүдөй ченемдик укуктук актылар кабыл алынган:

1. 2003-жылдын 27-мартындагы №66 «Кыргыз Республикасындагы инвестициялар жөнүндө» Мыйзамы.

2. «Инвесторлордун укуктарын коргоо жөнүндө» 2000-жылдын 3-мартындагы №48 Конвенция (2000-жылдын 11-июлунда күчүнө кирген)

3. 2008-жылдын 12-декабрындагы №3960 «ЕврАзЭС мамлекеттеринде инвестицияларды илгерилетүү жана өз ара коргоо жөнүндө» макулдашуу.

4. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2010-жылдын 5-августундагы №149 «Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Бизнести өнүктүрүү жана инвестициялар боюнча кеңеш жөнүндө» токтому.

Кыргыз Республикасы инвестицияларды (капиталдык салымдарды) өз ара колдоо, дем берүү жана коргоо боюнча бир катар эки тараптуу эл аралык келишимдерди түзгөн. Атап айтканда, бул жаатта Кытай Эл Республикасы (1995-ж.), Түркия Республикасы (1996-ж.), Франция Республикасы (1997-ж.), Иран Ислам Республикасы (2005-ж.), Германия (2006-ж.) сыяктуу өлкөлөр менен келишимдер түзүлгөн жана башка.

Мыйзамдарга ылайык, Кыргыз Республикасы чет өлкөлүк инвесторлорго төмөнкү кепилдиктерди берет:

- экономикалык иштин улуттук режимин колдонуу, жергиликтүү жана чет өлкөлүк инвесторлор үчүн бирдей инвестициялык укуктар;

- инвесторлордун экономикалык иштерине кийлигишпөө;

- Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына жана эл аралык келишимдерге ылайык инвесторлордун бузулган укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо жана калыбына келтирүү;

- инвестициялардан түшкөн пайданы, Кыргыз Республикасындагы инвестициялык иштин натыйжасында алынган каражаттарды, мүлктү, маалыматтарды Кыргыз Республикасынын чегинен тышкары алып чыгуу же репатриациялоо;

- экспроприациядан коргоо (улутташтыруу, реквизициялоо же ага тете башка чаралар, анын ичинде Кыргыз Республикасынын ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдарынын аракетин же аракетсиздиги менен инвестордун каражаттарын мажбурлап алып коюуга же анын натыйжаларынан пайда алуу мүмкүнчүлүгүнөн ажыратууга алып келүүчү чаралар); инвестициялар).

Кыргыз Республикасы түзгөн инвестицияларды илгерилетүү жана коргоо боюнча эки тараптуу жана көп тараптуу эл аралык келишимдерде атайын каралган башка жана башка кепилдиктер. Чет өлкөлүк инвесторлордун ишмердүүлүгү үчүн шарттардын туруктуулугун жана чет өлкөлүк инвестициялардын укуктук режиминин эл аралык укуктун ченемдерине жана инвестициялык кызматташуунун эл аралык практикасына шайкеш келиши мамлекеттин маанилүү милдети болуп саналат.

Бул милдет чет өлкөлүк инвесторлордун укуктарын камсыз кылуунун жана чет өлкөлүк инвестицияларды коргоонун укуктук механизм түзүү жолу менен, анын ичинде чет өлкөлүк инвесторлордун укуктарынын кепилдиктерин так аныктоо аркылуу ишке ашырылууга тийиш.

Кыргыз Республикасында инвесторлордун укуктарын коргоонун мыйзамдык жагы бир катар мыйзамдарда жана ченемдик укуктук актыларда каралган.

Негизги мыйзамдардын бири болуп 2003-жылдын 27-мартында кабыл алынган №66 «Кыргыз Республикасындагы инвестициялар жөнүндө» Мыйзамы, атап айтканда, ушул Мыйзамдын 4-14-беренелери саналат.

Ушул Мыйзам (2016-жылдын 16-декабрындагы N207 редакциясына ылайык) чет өлкөлүк инвесторлор үчүн Кыргыз Республикасынын юридикалык жана жеке жактарына карата колдонулуучу экономикалык иштин улуттук режиминин, инвестициянын формасын жана объекттерин тандоо эркиндигинин кепилдигин камсыз кылат [1, 17-б.]. Ошондой эле камсыз кылат:

- инвестициялык иштен алынган кирешени конвертирленген валютада эркин экспорттоого кепилдик;

- инвестицияларды экспроприациялоодон коргоонун жана инвесторлордун жоготууларынын ордун толтуруунун кепилдиктери;

- кирешелерди пайдалануу кепилдиктери;

- акчалай операциялардын эркиндиги;

- ачык маалыматка эркин кирүү;

- ошондой эле инвесторлордун экономикалык көз карандысыздыгын жана инвесторлордун укуктарын тааныйт.

Кошумчалай кетсек, «Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында инвесторлор Кыргыз Республикасында өз инвестицияларын коргоону андан ары күчөтүү үчүн колдонула турган бир катар укуктук инструменттер каралган.

Мисалы, Кыргыз Республикасынын Конституциясы (1-бөлүм, 12-берене, 3-пункту) мамлекетке жеке менчикти улутташтыруу укугун берет, ушуга байланыштуу чет өлкөлүк инвестицияларды улутташтыруудан кошумча коргоону жана адилеттүү рыноктук бааны жана тез арада алуу укугун берет. Компенсациялар көпчүлүк учурларда Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен башка өлкөлөрдүн ортосундагы инвестицияларды илгерилетүү жана коргоо боюнча эки тараптуу макулдашууларда каралган” [3, 12-б.]. Инвестицияларды экспроприациялоодо мындай келишимдер инвесторлордун тобокелдиктерин азайтат.

Эки тараптуу келишимдердин артыкчылыктары:

- Улутташтыруу жалаң гана коомдук максаттарда жана басмырлоосуз жүргүзүлөт.
- Тез, адекваттуу жана эффективдүү компенсациянын кепилдиги.
- Чет өлкөлүк мыйзамды тандоо.
- Эл аралык арбитраждык сотко кайрылуу

Инвесторлордун укуктарын коргоо жаатындагы мыйзамдык база боюнча жүргүзүлгөн изилдөөлөр авторго бир нече коркунучтарды аныктоого мүмкүндүк берди:

Коркунуч 1. «Инвестициялар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына жана башка ченемдик-укуктук актыларына тез-тез өзгөртүүлөр жана кайра карап чыгуулар.

"Инвестициялар жөнүндө" Кыргыз Республикасынын колдонуудагы Мыйзамында, ошондой эле инвестициялар жөнүндө мурда колдонулуп жүргөн мыйзамдарда ченем камтылгандыгына карабастан, ага ылайык инвестициялык, салыктык, бажы мыйзамдарына өзгөртүүлөр киргизилген учурда инвесторлор 10 жылдын ичинде (же инвестициялык келишимде каралган мөөнөт) алар өздөрүнүн инвестициялык ишмердүүлүгүн баштаган учурдан тартып алар үчүн эң ыңгайлуу шарттарды тандап алууга укуктуу болсо, бул эреже иш жүзүндө иштебейт, инвесторлор иштей албайт, ал эми мамлекеттик кызматкерлер аны колдонуудан баш тартышат [4, 32-б.].

Түзүлгөн кырдаалдын себеби бул норманы ишке ашыруу механизмдин жоктугу.

Коркунучтун бул түрүн жок кылуу үчүн зарыл:

- салык, бажы мыйзамдарында, ошондой эле инвесторлор үчүн укуктук режимди турукташтыруу жөнүндө жобону (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-жылдын 29-сентябрындагы токтому менен турукташтыруу режимин колдонуунун тартиби жана шарттары жөнүндө жобону бекиткен) ишке ашырууну тездетүү; экономиканы жөнгө салуунун тарифтик эмес ыкмаларын жөнгө салуучу мыйзамдар лицензиялоо жана текшерүү;

- туруктуу мыйзамдарга болгон укуктун ишке ашырылышын камсыз кылуучу мыйзам алдындагы актыларды жана ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгууга;

- инвесторлордун абалына терс таасирин тийгизген ченемдик укуктук актыларды кабыл алууну татаалдаштырган мыйзам ченемдерин иштеп чыгуу.

Коркунуч 2. Соттун чечимсиз мүлктү камакка алуу.

Себеп. Соттун чечимсиз мүлктү камакка алуу укугуна мыйзамдык ченемдердин болушу. Жаңы Конституцияда (1-бөлүм, 12-берене, 3-пункту) мыйзамда каралган учурларда, мамлекеттин коопсуздугун, коомдук тартипти, ден соолукту жана адамдын ден соолугун коргоо максатында менчик ээсинин эркинен тышкары мүлктү соттун чечимсиз камакка алуу каралган. калктын адеп-ахлагын, башка адамдардын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо.

Биздин оюбузча, бул коркунучту жеңүү үчүн төмөнкүлөр зарыл:

1. Өкмөттүн, соттордун, прокуратуралардын, башка мамлекеттик жана муниципалдык органдардын, жарандык сектордун, билим берүү мекемелеринин эл аралык уюмдар менен бирдикте мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүүгө багытталган ишаракеттеринин комплекстүү программаларын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу.

2. Сотторду жана башка укук коргоо органдарын институционалдык өнүктүрүү, маалыматтык жана билим берүү демилгелери аркылуу жеке менчик укуктарын коргоо жаатындагы ченемдерди колдонуу практикасын өркүндөтүү.

Коркунуч 3. Улутташтыруу учурунда реалдуу наркты чыгаруу болбойт, мүлктү компенсациялоо механизмдери жок

Себеп. Конституцияда жана башка мыйзамдарда компенсациянын так механизми каралбагандыктан, мүлк ээсинин (инвесторлордун) укуктарын бузуп, аларды адилетсиз абалга келтирүүдө.

Бул коркунучту жеңүү үчүн зарыл:

- мүлктү адилет баалоонун (рыноктук нарк боюнча) жана компенсацияны төлөөнүн механизмдерин оптималдаштыруу (иш жүзүндөгү компенсация алдын ала төлөнүүгө тийиш, башкача айтканда, камакка алуу учуруна чейин).

- менчик ээсине (инвесторго) даттануу мүмкүнчүлүгүн берүү үчүн инструменттерди иштеп чыгуу (б.а. камакка алуу фактысы боюнча да, камакка алынган мүлктү баалоо да).

Коркунуч 4. Митингдер, жол тосуу, жабдууларды уурдоо, объекттерге кол салуу, коркутуу жана опузалап алуу, рейдерлик басып алуу

Себептери. Жергиликтүү калктын инвестициялык маданиятынын төмөндүгү. Кылмыштуу элемент-

тердин болушу.

Бул коркунучту жеңүү үчүн зарыл:

1. Калктын финансылык жана инвестициялык сабаттуулугун жогорулатуунун механизмдерин иштеп чыгуу.

2. Жеке менчикке мыйзамсыз кол салуудан коргоонун кошумча укуктук механизмдерин иштеп чыгуу.

Коркунуч 5. Менчик укуктарын коргоо маселелеринде көз карандысыз сот системасынын жоктугу.

Себептери. Соттордун, ошондой эле укук коргоо органдарынын пассивдүүлүгү, бир жактуулугу, коррупциясы.

Бул коркунучту жеңүү үчүн: сот системасын реформалоо, аны көз карандысыз кылуу зарыл.

Коркунуч 6. Жергиликтүү жана чет элдик инвесторлорго бирдей эмес мамиле.

Себептери. Чет өлкөлүк инвесторлордун жарандыгына жана келип чыккан өлкөсүнө карабастан аларга карата улуттук укуктук режимди колдонуу боюнча колдонулуп жаткан мыйзамдык ченемдерге карабастан, жер участогуна менчик укугуна чет өлкөлүк инвесторлордун укуктарын чектөө.

Бул коркунучту жеңүү үчүн зарыл:

Мыйзамдарды так сактоо, мыйзамдуулукту биринчи планга коюу зарыл.

Коркунуч 7. Жер казынасын пайдаланууга лицензияны жокко чыгаруу тобокелдигинин пайда болушу.

Себептери. Көпчүлүк учурларда жер казынасын пайдалануучулар жер казынасын пайдалануу укугуна лицензиядан баш тартышат же жер тилкесин албагандыктан лицензиядан ажыратылат. Жер казынасын пайдаланууга мүмкүндүк алуу жол-жобосу негизсиз татаал жана инвестордун жана мамлекеттин кызыкчылыктарын эске албайт. Үчүнчү жактын укуктарынын болушу.

Бул коркунучту жеңүү үчүн зарыл:

1. Жер казынасын пайдалануучуларга жер участокторун трансформациялоосуз убактылуу пайдалануу укугун берүү жолдорун жөнөкөйлөштүрүү.

2. "Бирдиктүү терезе" принциби боюнча жер казынасын пайдалануу укугун каттоо практикасын киргизүү аркылуу жер казынасына жетүү укуктарын каттоону жана жер казынасын пайдаланууну башкарууну жөнөкөйлөтүү.

Коркунуч 8. Өлкө коркунучу. Себептери. Көбүрөөк институттук тобокелдиктин болушу, инвестициялык климат туруксуз саясий системанын барымтасы болуп саналат. Инвестициялык долбоорлор саясий максатта тондурулуп калуу коркунучунда турат.

Институционалдык чөйрөнүн туруксуздугу, көбүнчө атаандаш саясий күчтөр тарабынан атайылап курчутуп, көп учурда инвесторлордун укуктарын бузат жана ийгиликтүү чет өлкөлүк инвестицияларга негизги тоскоолдук болуп саналат.

Бул коркунучту жеңүү үчүн зарыл:

1. Инвестициялык долбоорлорду ишке ашырбагандык жана ишке ашыруунун басаңдашы үчүн, анын ичинде "расмий эмес төлөмдөрдүн" (коррупциялык схемалар) болушу үчүн жетекчилердин (балким саясатчылардын) жоопкерчилигинин катуу механизмдерин иштеп чыгуу.

2. Мамлекеттик органдардын натыйжалуу чечимдерди кабыл алуу механизмдерин иштеп чыгуу. Ошондой эле долбоорду ишке ашырууга байланыштуу кырдаалга так жана кылдат баа берүү

3. Инвесторлордун укуктарын коргоо боюнча соттун жана башка иштердин чечилиши боюнча статистикалык маалыматтарды жүргүзүү системасын киргизүү.

Корутунду. Инвесторлордун укуктарын коргоо жаатында жүргүзүлгөн изилдөөлөр Кыргызстанга инвестиция тартууга тоскоол болгон олуттуу көйгөйлөрдү аныктады:

– менчик укуктарынан, анын ичинде интеллектуалдык менчик укуктарынан негизсиз ажыратуу мүмкүнчүлүгү;

– өзгөчө жерди пайдалануу жана жер казынасын пайдалануу чөйрөсүндө мыйзамдардын туруксуздугу жана жеткилеңсиздиги;

– көз карандысыз сот системасынын жоктугу;

– жергиликтүү коомчулукта инвестициялык маданияттын жоктугу;

– көпчүлүк учурларда кыска мөөнөттүү саясий кызыкчылыктардын экономикалык кызыкчылыктардан үстөмдүк кылуусу;

– жогорку коррупция.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 2010-жылдын 27-июнундагы (КР 2016-жылдын 28-декабрындагы No 218 Мыйзамынын редакциясына ылайык).
2. "Кыргыз Республикасындагы инвестициялар жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы, Бишкек шаары, 2003-жылдын 27-мартындагы №66.
3. Жорупбекова А. Кыргыз Республикасында инвестицияларды коргоо: инвестицияларды коргоону күчөтүүнүн укуктук механизмдери <http://www.k-a.kg/ru/zashchita-investitsii-v-kyrgyzskoi-respublike-pravovye-mekhanizmy-usileniya-zashchity-investitsii>
4. Садырбаева С.А. Кыргыз Республикасында инвестициялык ишти мамлекеттик жөнгө салуу. Вестник КРСУ. - 2016. - Том 16. - №6.